

ОИЛАДА ФАРЗАНД ТАРБИЯСИ ХАҚИДАГИ ПЕДАГОГИК ФИКРЛАР (“ЕДИГЕ” ДОСТОНИ МИСОЛИДА)

Досходжаева Амангуль

*Нукус давлат педагогика институти “Умумий педагогика ва
психология” кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация. Едиге достонида фарзанднинг дунегга келиши, ота-она болага қандай тарбия берганлиги, бола шундай камол топганлиги, ота-онанинг ҳар бир иш-ҳаракати, бола характерининг шаклланишига асосий сабаб бўлганлиги ҳақида баён этилган.

Калит сўзлари: оила, фарзанд тарбияси, халқ оғзаки ижоди, достон, қахрамонлик, қариндош-уруғчилик муносабатлари, маънавий-ахлоқий тарбия.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЫСЛИ О ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ (НА ПРИМЕРЕ В ЭПОСА “ЕДИГЕ”)

Досходжаева Амангуль

*Нукусский Государственный педагогический институт
старший преподаватель кафедры “Общая педагогика и
психология»*

Аннотация: В эпосе Едиге рассказывается о рождении ребенка, о том как вырос ребенок воспитанием данным родителями, о том как каждое действие родителей было причиной повлиявшее на характер ребенка.

Ключевые слова: семья, воспитание ребенка, устное народное творчество, эпос, героизм, родственные отношения, духовно-нравственное воспитание.

THE PEDAGOGICAL OPINIONS ABOUT THE CHILD’S UPBRINGING IN THE FAMILY (IN THE CASE OF «EDIGE’S» EPIC)

Doskhodjaeva Amangul

Nukus State Pedagogical Institute

Senior Teacher of the department “General Pedagogy and Psychology”

Annotation: In the epic of Edige is told about the birth of a child, how child was brought up with the upbringing of parents and stated how each action of parents was the reason which had great impact on the character of the child.

Key words: family, child’s upbringing, folk oral art, epic, heroism, family

relationship, spiritual and moral upbringing.

Оила тарбиясининг самарадорлигини оширишда қорақалпоқ халқ оғзаки ижоди муҳим аҳамиятга эга. Масалан, “Едиге” достонининг Ерполат жиров вариантыга назар ташласак, оиладаги ота ва фарзанднинг ўз ўрни, дўстлик, вафодорлик, қаҳрамонлик, барқарорлик ва бошқа муносабатларнинг оиладан бошланишига гувоҳ бўламиз.

Тарбиянинг жуда мураккаб жараён эканлиги педагогик тажрибада синалган. Бу ҳолат қадим даврлардан бошлаб, бугунги кунгача кундалик турмушда инсоннинг ҳис-туйғуларига таъсир қилиб келаётганлигининг гувоҳи бўлишимиз мумкин.

“Едиге” достонида пари қиз ўзининг одамзод эмаслигини ҳисобга олиб, инсон зотига оғоҳлантириш шартини беради. Тукли Азиз бу шартларни бажара олмайди. Натижада оила бузилади. Едиге дунёга келиши билан отасиз ва онасиз қолади. Бу сюжет дoston учун бошланадиган асосий тугун бўлиши билан бирга оиланинг муқаддаслигини барча тарбиянинг асоси оилада шаклланишини, унинг аҳамиятини бадий жихатдан акс эттиради. Етим қолган Едиге ўзи туғилган юртига, элига сиғмайди, тухмат қилишади. Шунда Едиге “ёмон учун яхшига қилич уриб, Ноғайнинг ҳақ қонини бўйнимга қўймасидан бошимни олиб кетай” [1;14-б.] деб ўйлайди. Едиге табиатан ботир, ақлли сиймо бўлгани учун эл ичида тинчликни сақлашга ҳаракат қилади. Едигенинг ушбу образи орқали юксак инсонийлик фазилати ғоят таъсирчанлик билан очиб берилган. Унинг эл тақдирига муносабати, сахийлиги, ҳар бир инсонда мана шундай туйғуларни уйғотишга ёрдам бериши мумкин. Фақат ўз бошининг ғамини эмас, бутун эл-юрти тинчлигини кўзлаган Едигенинг иш-ҳаракатига кўпроқ диққат қаратиб, махсус тўхталиб бутун бир элни ҳам, оила мисолида тушунтиришни такомиллаштириш зарур. Достонда ўз юридан, оиласидан айрилган инсон қалбининг яраланган қиёфаси:

Айрылган келден сонаман,
Гэх тутасып, гэх жанаман,
Алты айлық ауыр журттан,
Қостар таппай келемен. [1; 18-б.]

Ажралган кўлдан сўнаман,
Гоҳ туташиб, гоҳ ёнаман,
Олти ойлик оғир юртдан,
Хуштор топмай келаман.

деган сатрларида табиат қонуни бўлган кишиларнинг ижтимоий

уюшганлиги, оилавий бирдамлик, дўстликка зарурат сингари туйғулар чукур ёритиб берилган.

Мақседиме жетпедим,
“Еки аяқлыда бөле татыў,
Төрт аяқлыда бота татыў”
Мен апаның баласы,
Сен сиңлиниң баласы,
Ана сүтин емгенде,
Болар едик мийирман. [1; 31-б.].

“Мақсадимга етмадим,
“Икки оёқлида бўла тотув,
Тўрт оёқлида бўта тотув”
Мен опамнинг боласи,
Сен синглининг боласи,
Она сутини емганда,
Булар эдик меҳрибон”.

достондан келтирилган ушбу сатрларда таълим-тарбия мисолида оиладаги қариндош-уруғчилик муносабатларининг, умуман, типик характери муносабатлари илгари сурилган. Достондан шунингдек:

“Хан ўстине хан келсе,
Булда ханның мийнети,
Хан ўстине ел келсе,
Булда ханның дэўлети” [1;70 -б.].

“Хон устига хон келса,
Бу ҳам хоннинг меҳнати,
Хон устига эл келса,
Бу ҳам хоннинг давлати”

“Атам кўйеў болған жер,
Енем келин болған жер,
Ийилип сәлем берген жер
Киндик қаным тамған жер” [1; 87-б.].

“Отам куёв бўлган ер,
Онам келин бўлган ер,
Эгилиб салом берган ер,
Киндик қоним томган ер”

келтирилган мисолларда кишиларнинг турмуш тажрибасидаги хикматли сўзлар бирикмаси шаклидаги халқ билан халқнинг, эл билан

элнинг бирлиги, хоннинг давлати, раҳбарнинг давлати эканлиги каби синоним сўз бирикмалари билан нақл шаклида насиҳат қилинади. Бундай ҳикматли сўзларни ўқиган ҳар бир инсонга ҳамжиҳатлик, дўстлик муносабатларининг жуда зарур эканлигини англашилади. Иккинчи мисолдаги туғилиб ўсган Ватанни эъзозлаш, ота-боболари макон қилган, киндик қони томган ер эканлиги энг яхши сўзлар билан баён этилган. “Отам куёв бўлган ер”- отасининг ёшлиги, энг яхши кунлари, “Онам келин бўлган ер”- сатрлари билан янада тўлдирилиб, туғилган ернинг эркинлиги, шодлиги тасвирланган. Мазкур қаторларни ўқиган ҳар бир инсонда Ватанга муҳаббат туйғуси ортиб, унинг кадр-қиммати чексиз эканлигини ич-ичидан ҳис қилади.

“Едиге” достонида ота бошига тушган қайғу фарзанди бошига ҳам тушади. Едиге ўз юртига сиғдирилмай, ёт элларга кетганида, ўғли Нураддинни ҳам унинг душманлари қувғин қилади:

“Жылқышы қустың баласы,
Жылғада болар уясы,
Жылға түбин суў алса,
Жылап шығар енеси” [1; 46-б.].

“Йилқичи қушнинг боласи,
Жилғада бўлар уяси,
Жилға тубини сув олса,
Йиғлаб чикар онаси”

Чорасиз қолган онаси мажозий маънода ушбу сатрларни айтади. Дунёдаги барча оналар, хаттоки қушларнинг, ҳайвонларнинг барчаси ҳам ўз фарзандларини фақатгина дунёга келтириб қўймасдан, уларнинг вояга етиши, яшаши учун доим шароит яратиб беради. Достонда мана шундай ғоя юксак маҳорат билан тасвирланган. Қуйида, яна бир мисол келтирамиз:

“Шийрин екен бота,
Мийрман екен ата” [1;101-б.].

“Ширин экан бўталоқ,
Меҳрибон экан отаси”

Мазкур сатрлар орқали ота ва боланинг бир-бирига муносабати табиат қонуниятларига бўйсунган ҳолда ҳеч бир бўёқларсиз, ранг-баранг кўринишда, инсондаги оталик ва оналик туйғулари англашилади. Шунингдек, достонда оилада отанинг фарзанд тарбиясидаги роли катта эканлиги қуйидаги мисолларда ўз аксини топган:

“Бай баласы байға усар,
Байлаўлы турған тайға усар,

Бий баласы бийге усар,
Бийик-бийик таўға усар,
Хан баласы ханға усар,
Уяда сунқар палапан
Тымсалы оған мегзер.

Қул баласы қулға усар,
Қулағы кесик ийтке усар,
Ағай менен Тағайға,
Патшалықтың ықтыяры қалған соң,
Жесир қатын, жетим ул,
Булардың күни неге усар ” [1; 34-б.].

“Бой боласи бойга ўхшар,
Боғланиб турган тойга ўхшар,
Бек боласи бекка ўхшар,
Баланд-баланд тоққа ўхшар,
Хон боласи хонга ўхшар,
Уяда шунқор полапон,
Тимсоли унга ўхшар.

Қўл боласи қўлга ўхшар,
Қулоғи кесик итга ўхшар,
Оғай билан Тоғайға,
Подшоҳнинг ихтиёри қолган сўнг,
Тул хотин, етим ўғил,
Буларнинг куни кимга ўхшар”

деган ўхшатишлар орқали намоён бўлади. Ота-она болага қандай тарбия берса, бола шундай камол топади. Тарбиянинг кўпгина қисми иш-ҳаракатлар орқали ҳам таъсир қиладиган жараён. Ота-онанинг “Ҳар бир иш-ҳаракати, касб-хунари бола характерининг шаклланишига асосий сабаб бўлади ”. Ушбу ғоялар мана шу қаторларда тўлдирилиб борилган:

“Қырымнан ләшкер атланса,
Султан дейди ағасы,
Сөйлейтуғын шешенниң,
Тилинде болар шекери,
Жүретуғын арысланның,
Сексен жигит нөкери” [1; 33-б.].

“Қримдан лашкар отланса,

Султон дейди оғаси,
Сўзлайдиган чечаннинг,
Тилида бўлар шакари,
Юрадиган арслоннинг,
Саксон йигит навқари”

келтирилган мисолларда ҳар бир ишни кўлидан келадиган одам қилса, ярашиши, ботир ботирлик қиёфасида, “Қуш сўйса ҳам қассоб сўйсин” қабилида, подшо, подшолик савлати билан ўз ишларини бажаргани яхши эканлиги тасвирланса, иккинчи мисолда, боланинг ота-онани ўз ўрнида ҳурмат қилмаслигидан жабр кўрган она тилидан баён этилган кинояли сўзлари орқали ўз маъносини топади. Достондаги бу сюжет бераҳм болаларнинг ҳикматли сўзлардан сўнг ўз жазоларини олиши халқ мақолларида берилган “Отага нима қилсанг, олдингга шу келади”, деган тарбиявий сўзлар таъсирида билдирилган. Ота-она олдида фарзанднинг фарзи ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайдиган, ўлчови, чеки йўқ. Достонда тарбияни ҳар бир ёш ўсмир онгига сингдирадиган бундай таъсирчан сюжетлар жуда кўплаб учрайди.

Қорақалпоқ халқи халқ оғзаки ижоди орқали ўсмирларни мард, ботир, Ватанига содиқ, ота-анасига меҳрибон, дўстлик, қариндошлик туйғулари юқори, дунёқараши кенг бўлишига таъсир қилиб келмоқда. Халқ ижоди намуналари, шу жумладан, катта ҳажмли достонларда бой сюжет воқеалари орқали турмушнинг кўпгина қирраларига олиб бориб, мана шу ердан ҳар томонлама тарбиявий нуқтаи назардан фикрлар уйғотади. Бу фикрларнинг бадиий образлар орқали ҳар бир ёш авлодга маънавий-ахлоқий жиҳатдан таъсири катта бўлганлиги боис халқ ҳаётидан кенг ўрин олган.

Адабиётлар

- 1.Едиге (Ерполат жыраў варианты). Нөкис - Қарақалпақстан 1990.
- 2.Қарақалпақ аъдебиетининг тарихи. Дўзиўши Қ.Мәмбетназаров Билим баспасы Нөкис 1996.